
A jogerő kérdése a perjogtudományban és a közigazgatásban

Paulovits Anita*

Bevezető gondolatok

A jogerő intézménye a római jogban jelent meg¹ és innen került át és fejlődött tovább a modern értelemben vett perjogokban és később a közigazgatási eljárásjogban. A jogerő elsősorban a polgári perjog intézményeként keletkezett, mivel a polgári eljárásjog szabályozása, és ennek hatására tudományos kutatása – nemcsak hazánkban, hanem nemzetközi viszonylatban is – időben megelőzte a közigazgatási eljárásjogét. Ez a jelenség tetten érhető abban, hogy a közigazgatási hatósági eljárási jogszabályok, és a témával foglalkozó jogtudomány a polgári eljárásjog terminológiáját vette át, és a közigazgatási jogerő tudományos vizsgálatának kezdetekor a témával foglalkozó szerzők azt vizsgálták, hogy milyen álláspontokat alakítottak ki a civil eljárásjogászok.

A büntető eljárásjog a közigazgatási jogban kevésbé volt mintá. Ennek oka elsősorban az, hogy a közigazgatási büntetőjog a francia mintát követő kontinentális jogokban, így Magyarországon is, a büntetőjog keretei között szabályoztatott, kihágási jogként, amelyhez az eljárási garanciák is a büntetőjogihoz voltak hasonlítások.

A jogerő mindemellett a közigazgatási eljárási jogban is alapvető fontosságú kérdés, amit bizonyít, hogy a közigazgatási eljárási jog általános szabályozása a jogorvoslatokkal és a jogerővel kapcsolatban indult meg 1901-ben és folytatódott 1929-ben. Ebben az időszakban a polgári perjog erősen hatott a közigazgatási eljárási jogra, az 1925-ben elfogadott, közép-európai mintaadó osztrák közigazgatási eljárási törvény a polgári per szabályaiból indult ki, Valló József közigazgatási eljárási törvénytervezete 1939-ben pedig egyrészt az osztrák törvényt, másrészt a hazai polgári peres eljárás szabályait vette alapul. Úgy vélem a fentiek alapján, hogy ha a jogerő – és ezen belül a közigazgatási jogerő – intézményét akarjuk vizsgálni, akkor a polgári perjog tudományos kutatási eredményeiből kell kiindulni.

* Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Alkotmányjogi Tanszék.

¹ *D. 42. 1.*: „De re iudicata et de effectu sententiarum et de interlocutionibus”, valamint *C 7. 52.*

1. A jogerő tudományos elemzésének kezdetei a 19. században

A jogerő tudományos vizsgálatát a perjogban azok a 19. század végén született munkák alapozták meg, amelyek mélyrehatóan foglalkoztak a polgári per alapvető jogintézményeivel. Ezek közül a kereset jogi természetének vizsgálata volt az egyik meghatározó téma. Kezdetben a kérdést tárgyaló szerzők még nem különítették el egymástól a magánjogi keresetjogot és a keresetet, mint perindító (peralapító) cselekményt. Ennek fő oka az anyagi jog és az eljárásjog közötti megkülönböztetés lassú kialakulása volt. Ebben a római jog – amely Németországban nagy részén pandektajogként 1900. január 1.-éig érvényes jog volt – sem volt a jogtudomány segítségére, hiszen a római jogászok az alanyi jogot az *actió*val, azaz perlési joggal azonosították. A 19. század közepétől kezdve jelentek meg annak a gondolatnak a csírái, melyek szerint a per: jogviszony, melynek alanyai a felek, illetve az állam, vagy az annak nevében eljáró bíróság. Már 1855-ben megjelent a német jogi szakirodalomban az az álláspont, hogy a perbeli jogok és kötelezettségek egy sajátos kötelmi jogviszonyt alkotnak, melynek alanyai a felek és a bíróság egyaránt.² 1868-ban megjelent munkájában Bülow dolgozta ki a perjogi jogviszony elméletét, amely szerint a per az anyagi jogtól (igénytől) teljességgel különböző, önálló jogviszony, melyből a peres felek és a bíróság számára kölcsönösen jogok és kötelezettségek származnak.³ A római jogot alapul véve alakult ki olyan álláspont, mely szerint a rómaiaknál a magánjogaiban sértett félnek jogosítványa volt a *praetor* – mint az állam közege – ellen jogsegélyre, de ennek előfeltételét képezte, hogy a félnek sértett jogosítványa legyen. Eszerint tehát nincs jogosítvány a védelemre, ha nincs sértett magánjog.⁴ Mások szerint a kereset *actio*, jog a jogvédelemre, előfeltétele az igény kényszer útján való érvényesítésének.⁵ A közjogi és magánjogi jogosítvány egyidejűleg, és mind a kettő-három személy között állapít meg jogviszonyt. Az *actio* közjogi jogosítvány az állam ellen bírórendelésre, magánjogi pedig az alperes ellen a perbebocsátkozásra.

Plósz Sándor és Heinrich Degenkolb nevéhez fűződik az önálló kereseti jog elmélete: eszerint a kereseti jog közjogi jogosítvány az állammal szemben, azaz jog az elbírálásra, amely teljesen független attól, hogy a felperesnek az alperes ellen valóban magánjogi jogosítványa van-e. Ez utóbbi majd a perben, a jogerős ítéletben dől el.

Degenkolb szerint a keresetjog a perbe vont magánjogi jogviszonytól teljesen független jogosítvány, mely irányul egyrészt az állam, másrészt az alperes ellen.⁶

² Christoph Martin: *Vorlesungen über die Theorie des deutschen gemeinen bürgerlichen Processes*. Leipzig, Brockhaus, 1855. 14. o.

³ Oskar Bülow: *Civilprocessualische Fiktionen and Wahrheiten*. *Archiv für civilistische Praxis* 62 (1879) 1-96. o. Az alapvető műve e kérdésben *Die Lehre von Prozesseinreden und Prozessvoraussetzungen*. Giessen, Emil Roth, 1868. Bülow szerint a per a bíróság és a felek közötti jogviszony.

⁴ Theodor Muther: *Zur Lehre von der Römischen Actio, dem heutigen Klagerecht, der Litiscontestatio, und der singularsuccession in obligationen*. Erlangen, Andreas Deichert, 1857. 45. o.

⁵ Ernst Immanuel Bekker: *Die Aktionen des Römischen Privatrechts. Band I*. Berlin, Vahlen, 1871. 15. o.

⁶ Heinrich Degenkolb: *Einlassungszwang und Urtheilsnorm*. Leipzig, Bretikopf und Härtel, 1877. 14. o.

Azt, hogy az állammal szemben ez miben áll, a szerző nem kívánja fejtegetni.⁷ Az alperes Degenkolb szerint közvetlenül a felpereshez és nem a bírósághoz való viszonyából tartozik perbe bocsátkozni, azért mert az alperesnek segítenie, közreműködnie kell ahhoz, hogy a perben ítélet születhessen. Ezt a közreműködést a felperes személyiségéből folyó jogán követelheti. Személyiségének elismerését követeli a felperes azzal, hogy bírói útra lép, különösen azért, mert az önbíráskodástól el van tiltva. A keresetjog, mint a személyiségből folyó jog, közjog, miután a személyiségi jog is az. Az alperes fenti kötelességét Degenkolb szerint korlátokhoz kell kapcsolni. Egyrészt ahhoz, hogy a felperes jóhiszemű legyen, másrészt ahhoz, hogy a felperesnek jogi érdeke legyen, azaz egy a keresetén túl állónak gondolt jogosítványa. Degenkolb a feleknek az államhoz való viszonyát nem vizsgálja. Ezzel kapcsolatban mindössze annyit jegyez meg, hogy az egyeseknek az államhoz tartozása alapján az állam elvárhatja, hogy az, akit nyilatkozatra felhív, igazat mondjon.

Szinte egyidőben Degenkolb munkájával fejtette ki elméletét a keresetjogról Plósz. Álláspontja szerint a keresetjog, jog a peralapításra, és irányul egyrészt a bíróság, mint az állam közege, másrészt az alperes ellen. A bíróság ellen annyiban, hogy a felperes követelheti a bíróságtól keresetének szabályszerű elintézését, az alperes ellen pedig azért, mert követelheti tőle a perbe bocsátkozást. A keresetjog – Plósz szerint – annyiban illeti meg a felperest, amennyiben egy konkrét magánjogi jogviszonyt állít.⁸

Minden jogviszony jellemzője, hogy az egyik fél a másiknak a jogi helyzetét a jövőben megváltoztathatja. Ez a változás azonban már a jelenben meg van állapítva. A perindítás által a felperes az alperes jogállapotát megváltoztathatja, mert az alperes perbe bocsátkozni tartozik, és ez a kötelesség őt, a felperessel szemben terhelte. Azt, hogy a keresetjog az állam ellen irányuló közjogi jogosítvány azzal indokolja, hogy a per megállapításához a bíróság cselekménye is tartozik. A bíróság mint az állam szerve kötelezettségét azzal sérti, ha nem teljesíti, amit a perjogi szabályok értelmében teljesítenie kellene. Plósz szerint ugyanakkor nem kötelessége a bíróságnak, hogy igazságos ítéletet hozzon, amely ha jogerőre emelkedik a fél magánjogi állását ne sértse. Arra is felhívja a figyelmet, hogy a fél perbeli jogait kényszerrel is érvényesítheti a bírósággal szemben, igaz nem önhatalmúlag, hanem perorvoslatok útján, ami által az ügy másik bíróság elbírálása alá kerül. A sérelem létesíti tehát a perorvoslati igényt.⁹ Magyary Géza 1898-ban megjelent munkájában kifejtett véleménye szerint Plósz elméletének az a hibája, hogy a pert egységes, de mégis háromoldalú jogviszonynak tekinti a felperes, az alperes és az állam között. A szerző kritikájában azt hangsúlyozza, hogy minden jogviszony csak kétoldalú, az egyik a jogosult, a másik a kötelezett oldala. Mindkét oldalon szerepelhetnek ugyan többen, de feltétel az, hogy a jogosultság, illetve kötelezettség valamennyire nézve azonos legyen.¹⁰

⁷ Magyary Géza: *A magyar polgári peres eljárás alaptana. (A perbeli cselekmények tana.)* Budapest, Franklin-Társulat, 1898. 53. o.

⁸ Plósz Sándor: A kereseti jogról. *Magyar Igazságügy*, 5 (1876.) 232- 243. o.

⁹ Alexander Plósz: *Beiträge zur Theorie des Klagerrechts*. Leipzig, Duncker und Humblot, 1880. 107. o.

¹⁰ Magyary: i. m. 51. o.

A Degenkolb és Bülow közötti tudományos vita során Bülow változtatott korábbi álláspontján, miközben éles kritikával illette Degenkolbot. Bülow elméletének lényege az lett, hogy a felek a perben csak jogot gyakorolnak. Alapelvevé az vált, hogy a modern jogok szerint a felek minden perbeli cselekménye csak joggyakorlás és nem kötelességteljesítés. Az alperesnek a perben joga van ellentmondani (Abwehrprinzip), de senki nem kényszeríti erre, tehát nem kötelessége. A pert Bülow egy jogkiderítési műveletnek (Rechtsvergewisserungs-operation) tekinti, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy az állam nem vállalhatja el a jog védelmét a fél helyett. Az állam eleget tesz kötelezettségének azzal, hogy a jogvédő hatóságot kijelöli.¹¹ Bülow elmélete – akár elfogadjuk, akár vitatjuk helyességét – kétségtelenül azzal a pozitív következménnyel járt, hogy alkalmat adott a kérdés új szempontok szerinti megvitatására, azaz a további tudományos vitára.

Wach volt az, aki először Degenkolb, majd Bülow elméletét illette kritikával. Időközben kialakította a kérdéssel kapcsolatos álláspontját, melyen ugyanakkor több alkalommal is változtatott. Wach a témával kapcsolatos első értekezésében – melyben Degenkolb elméletét vette alapul – azt fejtette ki, hogy a keresetjog mint közjogi jogosítvány a perindításra nem létezik sem az állammal, sem az alperessel szemben. A bírót hivatali kötelesség terheli a perben eljárni, de nem a felekkel, hanem az állammal szemben. Az, hogy a felperes a pert megindíthatja - Wach szerint - nem jogosítvány, csak lehetőség. Ezt azzal indokolja, hogy ha az állam valakihez parancsot intéz, hogy valamit tegyen, ne tegyen, ez még önmagában nem teremt jogosítványt harmadik személyek részére, hogy a kötelezettől a tevést, vagy nem tevést követelhessék. A parancs vagy tilalom csak közjogi kötelezettséget állapít meg, és betartását csak az állam jogosult követelni. Ahhoz, hogy a tilalom vagy parancs harmadik fél számára jogosultságot állapítson meg, az állam elismerése szükséges, aminek eredményeként a fél cselekvési szabadsága (Handel-Dürfen) a másik félre nézve kötelező lesz, és így köztük jogviszony jön létre.¹²

Wach ezt a nézetét a Bülow ellen írt értekezésében megváltoztatta. Ebben azt írta, hogy a keresetindítás jogosítvány és csak egyik megnyilvánulása annak a jogosítványnak, hogy az államtól jogvédelmet követelhetünk, feltéve, hogy olyan érdekünk van, amelyet az állam védelemre alkalmasnak elismer. A keresetindítás ilyen érdek nélkül nem jogosítvány, hanem csak lehetőség. Az igény a jogvédelemre, amelynek a kereset csak egyik megnyilvánulási formája, az állammal szemben fennálló közjogi jogosítvány.¹³

Későbbi munkájában Wach ezt a védelmi jogot mellékjognak nevezi, amely a magánjog szolgálatában áll. A szerző szerint a közjogi jogosítvány a jogvédelem nemcsak az állam, hanem az ellenfél ellen is irányul. Az ellenfelet közjogi kötelezettség terheli, amelynél fogva az ellenfél a jogvédelmi cselekményt elviselni, eltűrni tartozik.¹⁴

¹¹ Bülow: i. m. 1-96. o.

¹² Adolf Wach: *Defensionspflicht und Klagerecht*. Grünhuts Zeitschrift, 1879. 516-558. o.

¹³ Adolf Wach: *Handbuch des deutschen Civilprocessrechts. Band I.* Leipzig, Duncker und Humblot, 1885. 19-23. o.

¹⁴ Adolf Wach: *Der Feststellungsanspruch*. Leipzig, Duncker und Humblot, 1889.

Kohler szerint a per kizárólag a felek közötti jogviszony, mert a perben csak a felek között keletkeznek jogok és kötelezettségek.¹⁵ A bíróság közjogi tényezőként működik közre a perben, azonban ez nem teszi a bíróságot a közjogi jogviszony részesévé, mert a bíróságnak nincs érdeke a perben. Kohler szerint a per az önbíráskodás helyettesítése a bíróság útján. A per nem panasz – véli a szerző – hanem küzdelem az adós ellen. Másként fogalmazva a per küzdelem a felek közt, nem pedig vita. Kohler arra a következtetésre jut, hogy a perből nem származik jogosítvány a felek részére a bírósággal szemben. Az állam az igazságszolgáltatás útján csak feladatát teljesíti az emberek irányába. Azt, hogy az embereknek nincs jogosítványuk jogvédelemre az állammal szemben, Kohler szerint elsősorban az bizonyítja, hogy a jogvédelmet senki sem tekinti szerzett jognak. A bíróságnak ugyanakkor vannak közjogi kötelességei, mert az államnak érdeke a jó igazságszolgáltatás. A szerző szerint az, hogy jogokat gyakorolhassunk az ellenféllel szemben annak akarata ellenére is a társadalom létkérdése. Ezért a társadalom minden tagja auctoritással bír a társadalom más tagja felett, melynek határa az, hogy az ellenfélnek is hasonló auctoritása van a fél fölött. Ez az auctoritas nem jog omnium contra omnes, nem alapszik az egyének individuális jellemzőin, inkább minden jogosult tagnak a helyzetéből adódik a társas életben. Kohler szerint ugyanakkor ide is beférkőzik az individualis jog, a személy integritására irányulva. Ezért a szerző arra a következtetésre jut, hogy nincs publicistikai keresetjog, hanem csak lehetőség van keresetauctoritással fellépni.

Magyary Géza Kohler elméletét elsősorban azért illette kritikával, mert azt nem tekintette jogi megoldásnak. Ennek ellenére elismerte, hogy Kohler elméletének vannak építő gondolatai, amiket ugyanakkor nem tartott megfelelően tisztázottnak.¹⁶

Planck álláspontja szerint a jogrend a jogviták eldöntését az államra ruházza, és e célra külön szervezet hoz létre: a bíróságot, és kényszeríti az egyeseket, hogy jogukat bíróságnál keressék. Ebből azt vezeti le, hogy ami jogilag kikényszeríthető, az egyrészt a bíróság közjogi jogosítványa, másrészt a felek közjogi kötelessége. A tárgyalási elv alapján a feleknek ez a bírósággal szemben fennálló kötelessége az ellenfél jogává alakul át, szintén a bírósággal szemben. A jogok azért illetik meg a feleket a bírósággal szemben, mert a bíróság eljárás csak akkor van a felek akaratához kötve, ha a tárgyalási elv érvényesül. Ez a törvényes kötöttség a felek akaratához a felek közjogi természetű jogosítványa a bírósággal szemben. Ennek következtében – írja Planck – egy jogviszony jön létre a bíróság és a felperes között, és esetleg az alperes és a bíróság között, amennyiben az alperes a felperes által kért kényszer alkalmazását ellenzi.¹⁷ A felek azonban jogosítványaikat csak a perrend által előírt módon gyakorolhatják. Planck szerint a fél azt is követelheti, hogy az ellenfelet ne hallgassák meg. Ezt nevezi a szerző a fél negatív jogának. Planck megközelítéséből az következik, hogy a kereset jogosítvány a bíróság irányába,

¹⁵ Josef Kohler: *Der process als Rechtsverhältnis*. Mannheim, 1888. Hivatkozva Magyary Géza: i. m. 61. o.

¹⁶ Magyary: i. m. 63. o.

¹⁷ Julius Wilhelm Planck: *Lehrbuch des deutschen Civilprocessrechts. Band III*. Nördlingen, C. H. Beck, 1887. 199. o.

mert a tárgyalási elv alapján a pert megindítani vagy meg nem indítani kizárólag a felperestől függ. Elismeri tehát a közjogi keresetjogot, melynek formális és materiális oldalát különbözteti meg. A formális oldal azt jelenti, hogy az alperes kényseríthető a perbe bocsátkozásra, a materiális pedig azt, hogy az alperes a teljesítésben marasztalható. Fontos követelménynek tartja azt, hogy a felperesnek jogi érdeke fűződjön a keresetindításhoz, ami különösen jogsértés esetén forog fenn.¹⁸

2. A jogerő alapjára vonatkozó elméletek

A jogerő alapjára vonatkozó vizsgálódások – a jogi szakirodalomban – a szerzők többségénél a tételes jogi intézkedések helyett a jog-fogalom vizsgálatára irányultak.

Az úgynevezett szociológiai szemlélet alapján vizsgálta a jogot Husserl, aki szerint a jogerő a jogérvényesülésnek egyik faja, és mint ilyen éppen úgy mint a törvényerő, a felek alávetési aktusán alapszik. Az ítéleti jogerőnél ez annál is inkább igaz, mert a felek már azzal kinyilvánítják a konkrét ügyre vonatkozó alávetési szándékukat, hogy a jogvita elintézésében részt vesznek.¹⁹

Ellentétes álláspontot képviselt Binder, szerinte ugyanis alávetésre nincs szükség.²⁰ Binder az ítéleti jogerőt nem tekinti célszerűségi elv alapján létrejött tételes jogi intézménynek, hanem azt a nézetet vallja, hogy a jogerő a jog fogalmából származó szükségszerű követelmény.

Hasonlóan vélekedik Merkl, aki szerint a jogerő a jognormák érvényességi tartalmát jelenti, vagyis azt, „hogy ez az érvényességi tartam meddig terjed, illetve mikor szűnik meg, egy másik – magasabb rendű – jognorma állapítja meg.”²¹

Egyszerűbben, de érdemében hasonlóan vélekedik a kérdésről Heim, aki a pozitív jogra vezeti vissza a jogerőt, „amit nem befolyásol az, hogy a jogerő létét és lényegét, – éppen úgy mint az ítélet kötelező erejét – a tételes jog kifejezett rendelkezései nem állapítják, illetve határozzák meg.”²² Heim szerint elegendő az, ha a jogerőt a tételes jog mint fennálló intézményt kezeli.

Reichel szerint a jogerő intézményének alapja abban áll, hogy az már önmagában kellő alap, illetve „súlyosabb érdekeknek kell érvényesülni a status quo megváltoztatása mellett, mint amelyek az addigi helyzet fenntartását megkívánják.”²³ A Reichel által kifejtettek lényegét képező úgynevezett elégséges alap elve a jogerő intézményének fontos, de nem kizárólagos alapja. Részben egyetértek Merkl álláspontjával abban, miszerint „a jog maga mint normarendszer

¹⁸ Planck: i. m. 3. o.

¹⁹ Gerhart Husserl: *Rechtskraft und Rechtsgeltung. Eine rechtsdogmatische Untersuchung. I.* Berlin, Springer, 1925. 16., 138., 143., 144. o. Magyarul: Schönvitzky: *Az ítélet és a jogerő.* Bevezetés a jogerőtanba. Eger, 1938. Szent János nyomda, 112. o.

²⁰ Julius Binder: *Prozess und Recht. Ein Beitrag zur Lehre vom Rechtsschutzanspruch.* Leipzig, Deichert, 1927. 104., 106., o.

²¹ Adolf Merkl: *Die lehre von der Rechtskraft entwickelt aus dem Rechtsbegriffe.* Leipzig-Wien, J. Springer, 1923. 165., 181., 245., 247., 255. o.

²² Franz Felician Heim: *Die Feststellungswirkung des Zivilurteils.* München, C. H. Beck, 1912. 33., 78., o.

²³ Hans Reichel: *Rechtskraft und ungerechtfertigte Bereicherung. In: Festschrift für Adolf Wach.* Leipzig, Meiner, 1913. 71. o.

a változásokkal szemben bizonyos ellenállást fejt ki, az élet változó jelenségeivel és változásra irányuló törekvésével szemben a jog mindig az állandóságra törekvés konzervatív vonásait hordozza magán.”²⁴

Véleményem szerint a pozitív jog egyik fontos – de nem kizárólagos – funkciója az, hogy a társadalmi-jogi jelenségek változását összeegyeztesse a jog(rendszer) állandóságával. Az állandóság biztosítása szempontjából pedig mind a perjogban, mind a közigazgatási jogban kiemelkedően fontos szerepe van a jogerőnek.

Az állam az emberi cselekvéseknek csak egy részét szabályozza, míg a jog szempontjából irreleváns cselekvések kívül esnek a törvényi szabályozáson. A jog által szabályozatlan területen érvényesül a szabadság, míg a jog általi szabályozottságban mutatózó rend – ami bizonyos értelemben a szabadsággal szembeni kényszerrel jelent – korlátozza a szabadságot. Moór szerint „*a rend a szabadságot egyik oldalról korlátozza, másik oldalról viszont biztosítja az egymással összeköttetésbe kerülők között annyiban, amennyiben a tárgyi jog a mások szabadságát korlátozza abban, hogy az egyén megengedett cselekvéseit beavatkozásukkal akadályozzák...ez a biztosítás biztonsággá egyrészt a jognak határozott, tételezett szabályai, másrészt a jogalkalmazó hatóságok döntése következtében lesz, amelyek folytán mindenki tudja azt, hogy miként kell a joggal összhangzásban élnie.*”²⁵

A szabadság és a kényszer határai között elhelyezkedő biztonság, amit a jog adhat azonban szembekerülhet az erkölcsiséggel, illetve az igazságossággal. Petraschek szerint ezt az ellentétet fel kell oldani, mégpedig úgy, hogy a jognak az erkölcs szolgálatában kell állni. Álláspontja szerint „minden jogilag rendezett társadalomban természetes ellentét, feszültségi viszony (Spannungsverhältnis) keletkezik a tényleges állapotok és az eszmények között. Ezeknek a feszültségeknek a korlátolt kiegyenlítése tekinthető a jog egyik fontos feladatának.”²⁶

Schönvitzky szerint a – hasonlóan a tapasztalati jogfogalomhoz – két elv között kell a feszültséget feloldani. Felhívja a figyelmet arra, hogy „az esetek többségében a jogbiztonság – az ítélet fennmaradása – a vezető gondolat, kivételes esetekben a feltűnő igazságtalanságok kiküszöbölése végett a tételes jog is módot ad a jogerő megszüntetésére.”²⁷ Schönvitzky tehát a jog fogalmából kiindulva, a jogerő alapjának a jogbiztonság és az igazságosság közötti összhangot – kölcsönös engedményt – tekinti.

A jogerő alapja tekintetében egy másik alapgondolatból indulnak ki a szerzők, akik szerint a jogerő alapjaként figyelembe vehető a félnek az ítéletre vonatkozó alanyi joga is. A perjogban használt terminológia szerint a felek valamelyikének alanyi közjoga, „jogvédelmi igénye”²⁸, azaz konkrét perjogi igénye van az állammal szemben a rá nézve kedvező tartalmú ítélet hozatalára, illetve végrehajtási cselek-

²⁴ Merkl: i. m. 247. o.

²⁵ Moór Gyula: *Bevezetés a jogfilozófiába*. Budapest, 1923. Politzer, 77-80. o.

²⁶ Karl Petraschek: *System der Rechtsphilosophie*. Freiburg, Herder, 1932. 96-99. o.

²⁷ Schönvitzky: i. m. 117. o.

²⁸ A „jogvédelmi igény” terminológia Wach nevéhez kapcsolódik (Rechtsschutzanspruch) Wach: i. m. 12. lábjegyzetben

ményre, úgy, hogy ezáltal a fél jogvédelmi érdeke kielégítést nyerjen.²⁹ A jogvédelmi igény mint alanyi közjog kielégítést nyer a megfelelő ítélet meghozatalával. A Wach-féle elmélet szerint az igény akkor is megszűnik, ha az ítélet a tárgyi jognak nem felel meg.³⁰ A Hellwig-féle felfogás szerint a helytelen ítélet nem elégíti ki a jogvédelmi igényt, mégis fennmarad, mert a bíró éppen az ítéleti jogerő következtében nem hallgathatja meg a pervesztes félnek azt az állítását, hogy az ítélet helytelen.³¹ Egyetértek Degenkolb kritikai álláspontjával, miszerint „a ténylegesen ki nem elégített ítéleti igény éppen azt a jogi következményt vonja maga után, hogy a megfelelő ítélettel kielégíttessék, az ilyen igény tehát nemcsak hogy nem alapja a jogerőnek, hanem éppen komoly ok arra, hogy a jogerő mellőztessék.”³²

Az alanyi közjogok elméletének hatásával találkozhatunk a közigazgatási eljárást elemző munkákban. A közigazgatási határozatok jogerejével kapcsolatos az a nézet, mely szerint a fél ítéletre vonatkozó jogának egy további folyamánya az, hogy a félnek joga van a meghozott és rá nézve kedvező ítélet fennmaradásához is. Ezzel az érveléssel támasztható alá az ún. relatív jogerő elmélet. Schönvitzky álláspontja szerint az ítélethez való jog kétféleképpen értelmezhető. Az egyik értelmezése a jogerős ítéletre való hivatkozás joga, illetve lehetősége. Ez a szerző szerint ugyan lehet a félre előnyös jogi helyzet, de ennek alapja nem egy külön alanyi jog, hanem ez a fél jogvédelmi igényének következménye.³³ Az ítéletre hivatkozás lehetőségét – írja a szerző – a perjog nemcsak a pernyertes félnek biztosítja, hanem a pervesztesnek is, sőt végső soron az állam érdekében is, mivel ez megkívánja a jogszabályok érvényesülését és a jogrend fenntartását. A második értelemben az ítélethez való jog a félnek az ítélet megtámadhatatlanságához, illetve megváltoztathatatlanságához fűződő érdekét jelenti. Ezzel kapcsolatban a szerző leszögezi, hogy a jogbiztonság érvényesülése megkívánja, hogy a jogerős kötöttségtől eltérni nemcsak a fél hátrányára, hanem a fél előnyére sem lehet.³⁴ A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy Schönvitzky azokhoz a nézetéhez csatlakozik, amelyek szerint a bíróság nem a felek valamely jogának tesz eleget, hanem a törvénynek a felek akaratától független parancsát teljesíti akkor, amikor az ítélet jogerejét figyelembe veszi. Schönvitzky ezt a következőképpen határozza meg: „ha a jogfogalmat vesszük kiindulási alapul, úgy a jogerő alapja ugyanaz a kölcsönös engedmény az igazságosság erkölcsi követelménye és a jogbiztonság célkitűzése között, mint amilyennel a tapasztalati jog-fogalomnál találkozhatunk.”³⁵

Mint korábban szoltunk róla, mind az ítélet, mind pedig a közigazgatási hatósági határozat fogalmának fontos eleme a döntés. Különösen akkor igaz ez a megállapítás, ha az ítélet, hatósági határozat cselekvési, dinamikai oldalát vizsgáljuk. Az ítélet és a hatósági határozat többi eleme – mint például a hatáskör megléte, az illetékesség – a fogalmak nem változó, állandósult, mondhatnánk statikai oldalára mutatnak. A döntés egyrészt múltbeli körülményeket vesz

²⁹ Lásd részletesen Hellwig: i. m. 293. o.

³⁰ Adolf Wach: *Der Rechtsschutzanspruch. Z. f. d. Zivilprozess* (32) 1904. 25-26. o.

³¹ Hellwig: i. m. 294. o.

³² Heinrich Degenkolb: *Beiträge zum Zivilprozess*. Leipzig, Engelmann, 1905. 33. o.

³³ Schönvitzky: i. m. 122. o.

³⁴ Schönvitzky: i. m. 123. o.

³⁵ Schönvitzky: i. m. 126. o.

figyelembe, mint például korábban keletkezett bizonyítékok, múltbeli tények, másrészt a jövőre vonatkozóan határozza meg, hogy a kérdéses ügyben mi a jogszerű, illetve a jövőben a felek mire lesznek jogosítva, kötelezve. Ezek a jellemzők mind a bírói, mind a közigazgatási határozatok tekintetében fennállnak.

Mindazonáltal a bírói és a közigazgatási döntések, és különösen azok megjelenési formájára szolgáló ítéletek, illetve határozatok között lényeges különbségek is vannak.

3. A jogerő-elmélet kialakulása a hazai jogtudományban

A 19. század végén Magyary Géza írt elsőként a polgári peres eljárás alaptanairól egy rendszerezett, átfogó munkát.³⁶ Ebben nem foglalkozott külön fejezetben a jogerő kérdésével, de az ítéletről és a perorvoslatokról szóló részekben több helyen megtalálhatóak a jogerővel kapcsolatos fontos megállapítások.

Az ítélet fogalmát Magyary a következőképpen határozta meg: *„Az ítélet a bírónak az állam nevében levont, a feleket kötelező következtetése, tehát parancsa, amellyel egy bizonyos múltban keletkezett magánjogi viszony alapján, – vagy éppen azon az alapon, hogy ilyen jogviszony nem jött létre – a felek cselekvését a jövőre nézve jogérvényesen meghatározza.*³⁷ Aszerint, hogy mire terjed ki az ítéletben foglalt meghatározás, a szerző az ítéletek három fajtáját különböztette meg: a marasztaló, megállapító és elutasító ítéleteket. A marasztaló és megállapító ítéletekben a bíró egy jogszabályban foglalt parancsnak szerez érvényt egy konkrét esetre nézve. Minden jogszabály egy jövőre kibocsátott cselekvési parancs, amely elrendeli, hogy bizonyos a jövőben bekövetkező tények alapján az egyeseknek milyen magatartást kell követniük. A bíró a perben kideríti, hogy ezek a tények megtörténtek, és ezekre a törvény parancsát alkalmazza. Ebből következik, hogy a jogszabály és az elmarasztaló vagy megállapító ítélet abban megegyeznek, hogy mind a kettő parancsot tartalmaz, a különbség köztük csak az, hogy a törvény a parancsot egy jövő, ellenben az ítélet egy megtörtént esetre tartalmazza.

A jogszabályban és a bírói ítéletben foglalt parancsnak egyaránt kétféle módon szerezhető érvény. A marasztaló ítéletnél úgy, hogy az a fél, akihez a parancs szól – hogy valamit tegyen, ne tegyen, vagy tűrjön – kényszerrel szorítható rá a megfelelő cselekvésre. Az elmarasztaló ítélet tehát végrehajtható. A megállapító ítéletben azzal a paranccsal, amit az ítélet előír, ellenkező cselekvésnek semmiféle jogi hatása nincs, így nincs szükség kényszer alkalmazására, ezért a megállapító ítéletek nem hajthatók végre.

A végrehajtás – ugyanúgy, mint a közigazgatási jogban – kényszer kifejtése a kötelezettel szemben arra az esetre, ha önként nem teljesítene. A megállapító ítéleteknél – úgy mint a közigazgatásban a regisztratív cselekvéseknél – nincs szükség a kényszer alkalmazhatóságára.

Az elutasító ítéletnél – írja Magyary – a bíró azt mondja ki, hogy a törvények parancsa nem alkalmazható az alperessel szemben, mert az a tény, melyhez a parancs fűzve van, nincs meg. Azonban az elutasító ítélet is parancs, de a felpereshez

³⁶ Magyary: i. m.

³⁷ Magyary: i. m. 251. o.

szól, méghozzá arra, hogy az alperes ellen indított újabb keresete nem fog sikerre vezetni.³⁸ Az elutasító ítéletről véleményem szerint ezzel a szerző kimondatlanul, mégis egyértelműen állást foglal a res juicataról, mivel éppen arra utal, hogy az elutasító ítélethez a felek és a bíróság a későbbiekben is kötve van.

A marasztaló, megállapító és elutasító ítélet közös tulajdonsága az, hogy mind-egyikben rejlik megállapítás, azaz egy olyan bírói kijelentés, amellyel ellentétes perbeli, illetve végrehajtási cselekmény nem végezhető. Az elutasító ítélet is megállapító, méghozzá nemleges megállapító ítélet.

Az ítélet mindhárom fajtájának további közös jellemzője, hogy az ítélet mindig bírói parancs, mert a felet, akihez szól, kötelezi, és annak cselekvésével alkalmazkodnia kell az ítéletben foglaltakhoz. Minden kijelentés pedig, amely cselekvésünk kötelező szabályát képezi, ránk nézve parancs. Ha a bíró elutasít, akkor egy, a jogszabályban nem foglalt parancsot bocsát ki, mivel éppen azért utasít el, mert nincs jogszabály, mely egy feltételes esetre vonatkozó parancsot tartalmazna.³⁹

Azért tartottam fontosnak mindezeket hangsúlyozni, mert az ítélet parancs jellegéből fontos következtetés vonható le az ítélet, illetve a határozat közötti kapcsolatot illetően. Magyary a fentiek alapján arra a következtetésre jut, hogy „az ítélet a benne rejlő parancs folytán egy kötelmi jogviszonyt létesít, amely kötelem egy közjogi viszony a felek és az állam közt, és lényegesen különbözik a felek közt fennálló magánjogi kötelemtől, sőt e nélkül is létrejön, mint ez éppen az elutasító ítéleteknél egészen nyilvánvaló”⁴⁰. Ha a polgári perben hozott ítéletről elfogadjuk a fenti állítást, nevezetesen, hogy közjogi jogviszony jön létre a felek és az állam között, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy az ítélet nem más mint egy határozat, de annak több szempontból speciális fajtája a közigazgatási hatósági határozathoz képest. A közjogi jogviszony ugyanakkor mindkét esetben jelen van.

Az ítélet jellemzője az is, hogy véglegesen szabályozza a felek cselekvését a magánjogi viszonyra nézve, mert a közérdek azt kívánja meg, hogy az ítélet meghatározásától többé eltérésnek helye ne legyen. Ezért nem engedi az állam a pert újból megindítani, és marasztaló ítéletnél az alperest – ha szükséges – végrehajtás útján a teljesítésre szorítani. Ez utóbbi két következmény abból a jogviszonyból fakad, ami a felek és az állam között jön létre, és aminek tartalmaként az ítélet az állammal szemben kötelezi a feleket.

Az ítélet a felek cselekvését a jogviszonyra nézve véglegesen és kötelezően meghatározza, és a törvény parancsa gyanánt a felek közt mindig érvényesül, amit az ítélet kimond. Magyary erre azt a találó hasonlatot használja, hogy „az ítélet az élő, a gyakorlatban érvényesülő törvény”⁴¹. Az ítélet kötelező ereje – a szerző szerint – kizárólag a benne rejlő állami parancson alapszik, és nem azon, hogy a valódiságnak megfeleljen. Ez az álláspont ellentétben áll Savigny állításával, aki szerint az „ítélet jogereje az igazság fictioja”⁴². Szerinte ezen alapul az, hogy az ítélet minden a jövőben történő megtámadás és megváltoztatás ellen védve van, azaz végső

³⁸ Magyary: i. m. 254. o.

³⁹ Magyary: i. m. 255. o.

⁴⁰ Magyary: i. m. 255. o.

⁴¹ Magyary: i. m. 256. o.

⁴² Savigny: *System des heutigen romischen Rechts. Band VI.* Berlin, Veit, 1841. 261. o.

oron, hogy alaki és anyagi szempontból egyaránt jogerős. Savigny értelmezése szerint az ítélet „formai igazság”.

Mivel az ítélet parancs, ezért a jogerős ítélet egyik hatása a féllel szemben az, hogy ugyanazzal a féllel szemben, ugyanaz az ügy nem vihető újból bíróság elé. A marasztaló jogerős ítéleteknél ehhez az a hatás járul, hogy kötelezi az alperest, hogy valamit tegyen, ne tegyen, vagy tűrjön, és amennyiben ennek az alperes nem tesz eleget, akkor az állam a felperes kérelmére kényszeríteni fogja, hogy az ítéletben foglalt parancsnak eleget tegyen. Ez azt jelenti, hogy a jogerős marasztaló ítélet végrehajtható. A jogerős ítéletek további hatása az, hogy egy újabb perben, amelyet a felperes indít, az ítéletben foglaltakat nem tagadhatja.

Mindezeket a hatásokat az ítélet – főszabályként – csak akkor idézi elő, ha az igénybe vehető perorvoslatokkal már nem támadható, azaz ha ki van zárva a lehetősége annak, hogy az ítéletet egy magasabb szintű bíróság felülbírálhassa. Ezeket a meg nem támadható ítéleteket nevezi Magyary jogerős ítéleteknek, azaz a jogerő alatt az alaki jogerőt értette. A szerző utal arra, hogy rendszerint különbséget tesznek alaki és anyagi jogerő között. Az alaki jogerő alatt értve azt, hogy az ítélet perorvoslattal nem támadható meg, az anyagi jogerő alatt pedig azt, hogy végrehajtható és hogy újabb perben a felperes elutasításához vezet. Magyary szerint a jogerő csak egyféle, azt jelenti, hogy az ítélet perorvoslattal, mely által az ügy magasabb bíró elé vihető, meg nem támadható. Szerinte az, amit anyagi jogerőnek szokás nevezni, a jogerőnek csak következménye⁴³. A szerzőnek az alaki és anyagi jogerő fogalmának értelmezésével kapcsolatos nézetét, és az anyagi jogerőt teljes egészében tagadó álláspontját a polgári perben nem tartom elfogadhatónak, sőt még a közigazgatási eljárásban sem, noha ez utóbbiban több tényező miatt jóval inkább megkérdőjelezhető az anyagi jogerő léte mint a polgári perben.

Az ítéletről azt mondtuk, hogy közjogi jogviszonyt hoz létre a peres felek és a bíróság között. Mivel indokolható ez a tétel? Az ítélet az alperest az állammal szemben kötelezi, annak ellenére, hogy az alperes nem az állam, hanem a felperes javára tartozik teljesíteni, és hogy az állam csak akkor alkalmaz kényszert, ha a felperes kéri. A felperes pedig jogosítványát csak abban a terjedelemben érvényesítheti, amelyben az állam az ítéletben az alperest önmagával szemben kötelezte, vagyis kijelölte azokat a határokat, amelyek közt az alperes ellen kényszert alkalmazni hajlandó. A marasztaló ítéletekből eredő végrehajtási jog az állam közjogi jogosítványa az alperes ellen, nem pedig egy magánjogi jogosítvány, mely a felperes javára keletkezik.

A jogerős ítélet a jogerős ítélet kifogását vonja maga után. Ez elsősorban a jogbiztonság érdekében fontos. Ez alapján az elv alapján ugyanis az állam arra kötelezi a feleket, hogy egy bizonyos jogviszonyra nézve egyszer és mindenkorra azt a rendelkezést tekintsék irányadónak, amit az ítélet megállapít.

Magyary szerint a jogerős ítélet egy újabb perben hivatalból veendő figyelembe. Ezt a törvények nem mondták ki, de a szerző szerint abból következik, hogy a hivatalosan ismert tények nem igényelnek bizonyítást, így analógiát alkalmazva az

⁴³ Magyary: i. m. 262. o.

előbbi szabályból következik, hogy ha a bírónak tudomása van arról, hogy az ügyben jogerős ítélet van, azt figyelembe fogja venni.

Magyary foglalkozott a jogerős ítélet hatásának terjedelmével. Végső soron ez két dolog vizsgálatát jelenti. Egyrészt azt, hogy a jogerős ítélet hatásai, illetve a végrehajthatóság az ítélet mely részeire vonatkoznak, másrészt azt, hogy a jogerő hatásai azokra a jogviszonyokra nézve is beállnak-e, amelyek felől a bíróságnak döntenie kellett ahhoz, hogy a kereseti kérelem felől határozzon.

A polgári per egyik alapelve a rendelkezési elv, ami alapján a bíró az ítéletben csak a kereset korlátai között határozhatja meg a felek cselekvését. Az ítéletben csak az tekinthető megmásíthatatlan és esetleg végrehajtás útján kikényszeríthető parancsnak, ami fölött a bíróság a kereseti kérelem alapján határozott. Sokszor azonban arra is szükség van, hogy a bíróság más – az ítélet hozatalhoz szükséges – jogviszonyok felől is döntsön. Ez fordulhat elő akkor, ha bizonyos jogviszonyok előfeltételét képezik más jogviszonyoknak. Ilyen feltételezett jogviszonyok esetén a bíróság csak úgy határozhat, ha a feltételt képező jogviszony fennállásáról (vagy nem létezéséről) meggyőződött. Megjegyzendő, hogy ilyenkor a feltételezett jogviszonynak nem feltétlenül kell olyannak lennie, amelyről polgári perben kell dönteni, sőt még az is előfordulhat, hogy a magánjogi jogviszony előfeltételként közjogi jogviszonnyal kell önállóan dönteni, közigazgatási hatósági eljárás útján.

A polgári perben az előfeltételt képező jogviszonnyal való döntés az ítélet indoklásában jelenik meg. Ez felveti a kérdést, hogy a jogerő hatása az ítélet rendelkező részére terjed ki, vagy az indoklására is? Itt jegyezzük meg, hogy a közigazgatási döntések (határozatok) tartalmukat tekintve ugyancsak rendelkező részből állnak, mely a szerv érdemi döntését tartalmazza, valamint indoklásból, amiből az derül ki, hogy a szerv miért a rendelkező részben szereplő döntést hozta. Ezért úgy gondolom, hogy a fenti kérdés – analógia alapján – a hatósági határozatokkal kapcsolatban is felvethető.

Visszatérve az ítélet jogerejének terjedelméhez megállapíthatjuk, hogy a jogi szakirodalomban alapvetően két nézőpont alakult ki a jogerőnek az ítéltre gyakorolt hatását illetően.

Magyary abból a helyes feltevésből indul ki, hogy az ítélet előfeltételként létező jogviszonnyal a bíró az ítélet indoklásában rendelkezik. Ezt az álláspontot magam is osztom. A szerző szerint – az akkori tételes jog rendelkezéseit figyelembe véve – „az ítélet indoklására a jogerő hatásai be nem állnak”.⁴⁴ Azt a szerző is belátja, hogy ebben a megfogalmazásban a szabály sokkal tágabb körre terjed ki, mint amelyben saját fejtegetése mozog. Ez valóban így van, mivel az ítélet indoklása sok egyéb kérdést is tartalmaz, mint például a jogszabály megjelölése, amely alapján a döntés született, valamint a közvetlen és közvetett bizonyítékokat, illetve azt, hogy ezek közül melyiket és miért fogadta el valónak az eljáró szerv. Magyary tételének igazolására azzal érvel, hogy ezekhez a jogerő hatásai nem fűződnek. Mégis hangsúlyozza, hogy amikor azt állítja, hogy a jogerő következményei az indoklásra nem terjednek ki, akkor ezt a feltételt képező jogviszonyokra érti.

⁴⁴ Magyary: i. m. 277. o.

Ettől eltérő állásponttal is találkozhatunk a perjogi szakirodalomban. Savigny szerint a jogerő következményei az ítélet indoklására is kiterjednek⁴⁵. A szerző ezt úgy fejezi ki, hogy az ítélet elemei jogerőre emelkednek, értve ezalatt azt, hogy az ítélet jogerőre emelkedik elválaszthatatlan kapcsolatban azokkal a bíró által létezőnek, vagy nem létezőnek nyilvánított jogviszonyokkal, melyektől az ítélet tisztán gyakorlati része, az alperes elmarasztalása vagy a felperes elutasítása függ.⁴⁶

Az írásba foglalt ítélet formai szempontból, azaz alakilag is két különböző részből áll: a rendelkezésből és az indoklásból. Ezért itt külön is felvethető a kérdés, hogy az írásbeli ítéletnek csak a rendelkező részéhez fűződnek a jogerő következményei, vagy az indokláshoz is? Magyary erre azt a választ adja, hogy a kérdés megválaszolásánál az ítélet tartalma a döntő. A jogerő következményei az ítéletnek mindig ahhoz a részéhez fűződnek, amely az ítélet parancsa. Az, hogy alakilag az ítélet parancsa melyik részben van, a rendelkezésben, vagy az indoklásban, ebből a szempontból közömbös.⁴⁷

4. Az 1930-as évek: a jogerőtan előtérbe kerülése

Schönvitzky Bertalan 1938-ban megjelent munkájában máig kiemelkedő színvonalon foglalta össze a jogerőtan kutatási eredményeit⁴⁸. Igaz, ez a mű elsősorban a polgári perben hozott bírói ítéletek szempontjából vizsgálta a témát, mégis olyan kérdéseket érint, amelyek elemzése és ismerete a közigazgatási jogerő tudományos megközelítése szempontjából is nélkülözhetetlen. Ennek egyik oka az, hogy olyan dogmatikai jelentőségű tételeket fogalmaz meg, amelyek a polgári eljárás mellett a közigazgatási eljárásra is vonatkoznak, másrészt a bírói ítéletek elemzésével kapcsolatban nem hagyható figyelmen kívül, hogy a közigazgatási bíráskodás is ítélettel zárul, végül több kérdés elemzésénél maga a szerző is utal a közigazgatási hatósági eljárásra. Schönvitzky munkájából ezért elsősorban azokat a kérdéseket igyekszem kiemelni, amely a közigazgatási jogorvoslati rendszerrel, illetőleg a közigazgatási jogerőttel állnak kapcsolatban.

Az ítéletek Schönvitzky szerint kettős funkciót töltenek be. Egyrészt általános funkciót, melynek mibenlétéről a szakirodalmi álláspontok meglehetősen megosztottak voltak, másrészt különös funkciót, melynek megítélése – az általános funkcióhoz képest – egységesebb megítélés alá esett.

Az általános funkció a deklaratív hatás. Ez azt jelenti, hogy a bíró az ítéletben kinyilvánítja, hogy az adott esetben mi a jog. A kinyilvánítás, kijelentés tárgya az a megállapítás, amely az ítélkezési folyamat eredményeként az ítélkező tudatában megjelent. Ennek a külvilág felé is meg kell nyilvánulnia. Ez a megnyilvánulás, a kijelentés, a deklaráció, amely már a külvilágban is hat és ebben a hatásban már az ítélet funkciója nyilvánul meg. Ezt az úgynevezett deklaratív hatást éppen azért lehet általános funkciónak nevezni, mert ez a funkció minden ítéletnél azonos ter-

⁴⁵ Savigny: i. m. 350. o.

⁴⁶ Savigny: i. m. 358. o.

⁴⁷ Magyary: i. m. 278. o.

⁴⁸ Schönvitzky: i. m.

mészetű, tekintet nélkül arra, hogy a felek a jogvédelemnek milyen meghatározott módját (megállapítás, marasztalás, jogállapot-változás) kérték a bíróságtól.⁴⁹

Egyes szerzők az ítéletek minden fajára egységes felfogással szemben különbséget tesznek az egyes ítélet fajták hatása között. Így például a konstitutív ítéleteket vagy parancsnak, vagy deklarációnak és végrehajtásnak tekintik.⁵⁰ E nézet képviselői közül Hellwig azt írja, hogy minden ítélet közös jellegzetessége az, hogy abban az állami akarat, a legfőbb állami döntő és parancsoló hatalom nyilvánul meg.⁵¹ Ezt Schönvitzky is elismeri, de azzal a kiegészítéssel, hogy ez nemcsak az ítéleteknél van így, hanem a közigazgatási hatósági intézkedéseknél is.⁵² Ez utóbbi megállapítást a magunk részéről is osztjuk, sőt témánk - a közigazgatási jogerő - szempontjából különösen fontosnak tartjuk.

Bacsó az ítéletek közös funkcióját abban látta, hogy az ítéletek bizonyos peren kívüli vagy perbeli megállapítások.⁵³ Ezt az álláspontot Schönvitzky is osztja azzal a kiegészítéssel, hogy a bírósági megállapításban olyan államhatalmi szervnek a megállapítását kell érteni, amely szervnek - tételes jogi értelemben is - az a hivatása, hogy határozatokat hozzon, azaz megállapításai alapján másokra is kötelező kinyilatkoztatásokat tegyen, méghozzá arról, hogy mi a jog, esetleg milyen magatartást kíván, vagy milyen helyzetet ír elő törvényesként.⁵⁴ Mivel minden ítélet közös ismertetőjegye, hogy abban megállapítás foglaltatik - véli a szerző - az ítélet egyik általános funkciójaként a megállapítás és annak deklarációja elfogadható.

A kérdéssel foglalkozó szerzők egy része ugyanakkor az ítélet általános funkciójának nem - vagy legalábbis nem kizárólag - a deklaratív hatást tekintette. A magyar jogirodalomban Bacsó az ítélet általános funkciójának tartotta a konstitutivitást is.⁵⁵

Schönvitzky egyértelműen azt az álláspontot osztja, hogy az ítéletek konstitutivitása fennáll mind perjogi, mind pedig anyagi jogi értelemben. Perjogi értelemben azért, mert az ítéletek lényeges hatása az, hogy a pert egészben, vagy legalábbis annak egy részében, legalábbis egy folyamodási fokon belül befejezi, hogy az ítélet - amennyiben ez meg van engedve - a perorvoslati jogot nyitja meg a fél, vagy felek előtt. A kihirdetett ítélettel beáll a bíró kötöttsége saját határozatához, az ítélet közzétételével megkezdődik a perorvoslati határidő, melynek leteltével beáll az ítélet jogerőssége és esetleg - néha már előbb is - a végrehajthatóság. Általában tehát az ítélet következtében beállnak mindazok a perjogi következmények, amelyeket a tételes jog az ítélethez hozzákapcsol.⁵⁶

⁴⁹ Schönvitzky: i. m. 61. o.

⁵⁰ Ehhez az állásponthoz csatlakozik Konrad Hellwig: i. m. Band I. 45., 46., 48. o. Band II. 38-39. o., továbbá Leo Rosenberg: *Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts*. Band III. Berlin, Liebmann, 1929. 259. o. Hans Wallmann: *Der Irrtum im Prozessrecht. Archiv für die Civilistische Praxis*, Tübingen, 102. (1907.) 198. o.

⁵¹ Savigny: i. m. 487. o.

⁵² Schönvitzky: i. m. 64. o.

⁵³ Bacsó: *A jogvédelem előfeltételei a polgári perben*. Máramarossziget, 1910. 163., 175., o.

⁵⁴ Schönvitzky: i. m. 66. o.

⁵⁵ Bacsó: i. m. 163., 171. o.

⁵⁶ Schönvitzky: i. m. 69. o.

Anyagi jogi értelemben az ítélet konstitutivitását a szerzők többféleképpen – de végső soron hasonlóan – értelmezték.

Sauer szerint a deklaratív ítélet konstitutív képessége csak abban, de éppen abban áll, hogy a bírónak a perben az általános jogszabályt konkretizálni, a tárgyi jogot a valóságba átültetni kell.⁵⁷ Ez Sauer szerint olyan folyamat eredménye, melyben a bíró feladata a rendszerint zavaros tényállás tisztázása (ténymegállapítás), azután az elvont jogszabályok halmazából annak a kikeresése, amelyik a tényállásnak megfelel, majd a megfelelő jogszabálynak a tényállásra alkalmazása.

Hasonló állásponton van Pap József is, aki szerint a bizonytalan jogigény bizonyossá változik át, a per tárgyát illetően szabatosan és jogérvényesen konstatáltatik, vajon létezik-e a vitatott jogviszony vagy nem. Az ítéletnek ez a hatása – véli a szerző – jogalkotó hatás.⁵⁸ Az említett szerzők az úgynevezett ítéleti parancselméletet képviselték, ami azt jelenti, hogy a jog ilyenkor az ítéleti parancs folytán a védettségek egy fokozottabb stádiumába jut, mint az „állami igazolás” előtt volt.

Schönvitzky ezt az elméletet nem fogadja el teljesen, azt ugyanakkor elismeri, hogy ha a jog az absztrakt szabállyal való általános védettség helyzetéből az ítélettel való konkrét védettség állapotába jut, akkor ebben a joghelyzet megváltozása felismerhető. Ennek alapján arra a következtetésre jut, hogy a konstitutivitas mint a mindenfajta ítéletnél érvényesülő állami funkció elismerhető.⁵⁹

Az ítélet különös funkciója abból következik, hogy az ítélet tartalma és a kereset tárgyát képező jogviszony különböző fajta lehet, ennek ellenére az egyes ítéleti fajokon belül vannak lényeges és állandó tartalmi vonások. Ezek képezik az alapját annak a felosztásnak, amely az ítéleteket különös funkciójuk szerint különbözteti meg.⁶⁰ Schönvitzky ezt a felosztást fogadja el, és ez alapján megkülönbözteti a megállapító, marasztaló és konstitutív (jogállapot-változtató) ítéleteket. Ezek lényege az alábbiak szerint összegezhető.

A marasztaló ítélettel a felperes valamely igényének tevésével, tūrissal, abbahagyással való kielégítését kívánja elérni. Az igény fennállását kimondó ítélet vagy a végrehajtás alapjául, vagy az állam kényszerítő hatalommal előidézhető közvetlen joghátrány (például pénzbírság) alapjául szolgálhat. Ez utóbbira akkor kerül sor, ha a marasztalt fél az ítélettel szembehelyezkedik.⁶¹

A marasztaló ítéletek – véleményem szerint – több szempontból hasonlítanak a kötelezettséget megállapító közigazgatási hatósági határozatokhoz. A hatósági döntésekben megjelenő kötelezettség is lehet tevés (például építmény lebontására kötelezés esetében), ami a kötelezett aktív tevékenységét követeli meg, lehet tūriss (például kisajátítás esetén a tulajdonos köteles tūrni magántulajdonának állami tulajdonba vételét) ami csak a kötelezett passzív közreműködését igényli, és lehet abbahagyás (például az engedély nélkül végzett építési munka abbahagyása), ami lényegében „nem-tevést” ír elő.

⁵⁷ Wilhem Sauer: *Grundlagen des Prozessrechts*. 2. kiadás, Stuttgart, Enke, 1929. 250., 253. o.

⁵⁸ Pap József: A bizonyításról. *Jogi Szemle*, (17) 1894. 9. kötet, 27. o.

⁵⁹ Schönvitzky: i. m. 71. o.

⁶⁰ Az ítéletek feladata alapján történő csoportosításával részletesen foglalkozott Bacsó. Lásd Bacsó: i. m.

⁶¹ Schönvitzky: i. m. 73. o.

A marasztaló ítéletek és a kötelezettséget előíró közigazgatási aktusok között ugyanakkor lényeges különbség van, nevezetesen az alanyi kör tekintetében. A marasztaló ítéletekben a felperes mellett szereplő másik fél – az alperes – ellenérdekű fél, de magánfél, mivel magánérdeke ütközik a jogviszony másik alanyának magánérdekével. A marasztaló ítéletnél tehát magánjogi jogviszony keletkezik a felek között.

A közigazgatási hatósági döntések egyik alanya – az ügyfél – magánfél, a jogviszony másik alanya ugyanakkor a kötelezettséget megállapító aktusok többségénél az állam nevében eljáró, a közérdeket képviselő közigazgatási szerv. A felek között közjogi, nevezetesen közigazgatási jogi jogviszony keletkezik.

Önkéntes teljesítés hiányában mind a marasztaló ítéletben, mind pedig a közigazgatási határozatban foglalt kötelezettség realizálásához állami kényszereszköz vehető igénybe. A marasztaló ítélet esetében a jogosult kérelmére kerül sor a kényszer, a végrehajtás elrendelésére, illetőleg foganatosítására, azaz az ítéletben foglaltak kikényszerítésére csak a jogosult kifejezett kezdeményezése alapján kerül sor. A hatósági döntések esetében – amennyiben nem jogvita ügyről van szó, illetve az alapeljárás hivatalból indult – akkor a hatóság a végrehajtást hivatalból rendeli el és foganatosítja.

A megállapítási ítéletek esetében a felperes azáltal nyer jogvédelmet, hogy a bíróság a jognak megfelelő állapotot, amely egy más személy magatartása, vagy az alperes jogi vonatkozásban lévő joghelyzet folytán bizonytalanná vált jogviszonyt, kötelező hatállyal megállapítja.⁶² Másként fogalmazva ezeknek az ítéleteknek az a sajátos természete, hogy azokban további kényszereszközök alkalmazásának nincs helye, ezek meghozatalával teljesebbé megy a jogérvényesítés. Ez azt jelenti, hogy a megállapítási kereseteknél a kérelem nem olyan kijelentésre irányul, amelyet kényszerrel lehetne végrehajtani.⁶³ Schönvitzky szerint a jogállapotnak pusztán a felek közötti jogbizonyosság végett való deklarálását az ún. tiszta megállapítási ítéletek különös funkciójának lehet tekinteni azért, mert ezáltal és csakis ezáltal nyer a felperes jogvédelmi szükséglete kielégítést.⁶⁴ A megállapítási ítélet különös funkciója az, hogy a helytadó megállapítási ítélettel a fél megállapítási igénye – mint jogvédelmi igény – kizárólag azáltal nyer közvetlen és rendeltetésszerű kielégítést, hogy a bíróság a jognak megfelelő állapotot kötelező hatállyal megállapítja a jogbiztonság érdekében.

A közigazgatási hatósági döntések közül a regisztratív cselekvések mutatnak némi hasonlóságot a megállapítási ítéletekkel. A deklaratív adatigazolási cselekmények célja egy korábban keletkezett jogviszony utólagos deklarálása, vagyis ezek a cselekmények nem hoznak létre jogviszonyt, csak a már fennálló jogviszonyt – jogi helyzetet – igazolják a jövőre nézve bármely kívülálló felé. Az igazolási cselekmények esetén sem olyan döntésre irányul a kérelem, amelyet kényszerrel végre lehetne hajtani. Az ilyen döntéseket nem a bíróságok, hanem a közigazgatási szervek hozzák meg. Ilyen deklaratív aktus például az ingatlantulajdon földhivatali be-

⁶² Bacsó: i. m. 218. o.

⁶³ Lásd részletesen Magyary: i. m. 168. o.

⁶⁴ Schönvitzky: i. m. 78-79. o.

jegyzése, amely a tulajdonjog átruházását utólag – az adás-vételi szerződés megkötését követően – deklarálja.

A konstitutív ítélet esetében a tételes jog a felek részére olyan jogosultságot biztosít, amely alapján jogállapot változás keresztülvitele érdekében bírósághoz fordulhatnak.

A konstitutív ítélet az ítéletek azon fajtája, mely legkevésbé hordozza magán az ítélet mindennapi jelentését, általános ismertetőjegyeit. A konstitutív ítélet alanyai magánfelek, az ítélet pedig magánjogi jogviszonyt keletkeztet. Sajátossága ezeknek az ítéleteknek az, hogy az ilyen ítéletek valamilyen konkrét, jövőbeni cél megvalósítására irányuló hatósági – ha nem is a klasszikus értelemben vett hatósági – tevékenységből állnak, így ebből a szempontból hasonlóak a közigazgatási hatósági döntésekhez.

A konstitutív ítéletek különös funkciója abban áll, hogy „ez az ítélet a felperes jogvédelmi szükségletének kielégítése céljából a jogállapotot megváltoztatja.”⁶⁵

A közigazgatási hatósági érdemi döntéseknek ugyancsak az a sajátossága – sőt úgy vélem, úgy is fogalmazhatunk, hogy egyenesen a funkciója - hogy az ügyfél jogi helyzetében változást idézzen elő. Az ilyen anyagi jogi közigazgatási aktusok a felek jogi helyzetében többféle változást idéznek elő. Egyik csoportjuk a jogot megállapító aktus, másik a kötelezettséget megállapító – melyekről a marasztaló ítéletek kapcsán már szó volt –, jóval ritkábbak ezeknél a jogvitát eldöntő aktusok, míg végül külön kategóriát képeznek a szankciót tartalmazó döntések. A felek jogaiban változást előidéző közigazgatási aktusok mindegyikéről elmondható, hogy konstitutív funkciója van, a fél (vagy felek) jogi helyzetében változást idéz elő. Hangsúlyozni kell azonban a konstitutív ítéletek és a közigazgatási aktusok között fennálló különbséget, miszerint a konstitutív ítélet meghozatalára kizárólag a fél kérelme (keresete) alapján kerül sor, míg a jogváltoztató közigazgatási aktusok egy része a hatóság hivatalból történő kezdeményezése alapján keletkezik. Ilyenek lehetnek a szankciót megállapító aktusok.

Az ítélet funkcióinak számbavételét követően az ítélet fogalmát Schönvitzky a következőképpen állapítja meg: „*az ítélet a bírónak deklaratív tartalmú, de különböző hatású, egyoldalú alakszerű közjogi eljárású ügylete, amellyel a peres eljárásra általában jogosult bíró, a bírói közhivatalnoki minőségében eléje került valamely ügyben, a folyamodási fokot legalább is egy kérdésben befejező döntést hoz, és azt a felekkel közli.*”⁶⁶

Az ítélet fenti fogalmából a legfontosabb fogalmi elemnek álláspontom szerint az eljárás során hozott döntés tekinthető. A közigazgatási (érdemi) határozat fogalmában, de még az eljárási kérdésekről rendelkező végzésben is a legfontosabb fogalmi elemnek szintén a döntést tekinthetjük.

Schönvitzky szerint a korabeli kultúrállamokban a közigazgatási eljárás is pontosan körülírt szabályok szerint történik és az eljárási biztosítékok is megfelelően ki-munkáltak. A bírói jogszolgáltatásnál a lényeg nem is annyira az eljárásnak a közigazgatási eljárástól eltérő módjában, mint inkább a két eljárás különböző célra való irányultságában van. Ebből a szerző szerint az következik, hogy nem az eljárás

⁶⁵ Bacsó: i. m. 165. o.

⁶⁶ Schönvitzky: i. m. 90-91. o.

maga az, amiből a jogerő következik, hanem a jogerő az, ami olyan eljárást kíván meg, amely a jogrendbe zavarok nélkül beilleszkeszhető. Ezek a zavarok akkor állhatnak be, ha a döntésnek a jogerő következtében létrejött megváltoztathatatlansága a tárgyi jog által elismert és megvédendő érdekekkel vagy az igazságosság általános követelményével kerül ellentétbe. Az eljárásnak tehát olyannak kell lennie, hogy az említett összeütközés az emberi lehetőség határain belül kiküszöböltesse. Nem az eljárásból következik tehát a jogerő, hanem az eljárásnak kell a jogerőhöz alkalmazkodni.⁶⁷

5. Zárszó

Schönvitzky ez utóbbi megállapítását azért tartom különösen fontosnak, mert – ahogyan a jogerővel kapcsolatos későbbi tudományos szakirodalom bizonyítja – ezzel a szerző újabb kérdések, problémák felvetését és megválaszolását indította el, nemcsak a perjogi, hanem a közigazgatási eljárási jogi szakirodalomban is. Csak néhány példát említve: beszélhetünk-e a közigazgatási eljárásban alaki és anyagi jogerőről, vagy egységes jogerő van? A közigazgatási jogorvoslatok eredményeként áll be a jogerő, vagy éppen fordítva: a jogerő alapján rendszerezzük a jogorvoslatokat rendes és rendkívüli jogorvoslatok csoportjába? Az alaki vagy az anyagi jogerő áll be korábban, esetleg ezek időben egybeeshetnek-e? Ezekről és számos más kérdéstről folyik a tudományos vita a közigazgatási jogerő szakirodalmában, de úgy vélem, több olyan kérdés van, amelyre napjainkig sem sikerült igazolható álláspontot kialakítani, míg mások a kutatások háttérszférájába szorultak. A jogerő – véleményem szerint – a közigazgatási eljárási jog egyik kulcskérdése, sőt túlmutatva ezen az anyagi jogi jogviszonyokra is komoly befolyással bír, ezért bízom abban, hogy a jövőben a téma – az utóbbi évtizedekben méltánytalanul elhanyagolt – kutatása előtérbe kerül. Ehhez próbált a fenti tanulmány szerzője maga is egy lépést tenni.

⁶⁷ Schönvitzky: i. m. 112. o.